

Zanik nosowości

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M939.gif&title=Leksykon&caption=Zanik nosowości w gwarach. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 64, 65, 66, Kucała 14, 15.}Zanik nosowości (inaczej: denazalizacja, odnosowienie) to wymowa samogłosek nosowych jako odpowiadających im samogłosek ustnych, czyli ę jako e, ą jako o oraz ścieśnionych ę, ą jako i / y, u. Polega zatem na utracie przez samogłoski nosowe rezonansu nosowego. W gwarach tendencja do zaniku nosówek przejawia się znacznie silniej niż w języku ogólnym. Rezonans nosowy ginie w każdej pozycji w środkowej i północnej Małopolsce (Włoszczowa, Kozienice, Sandomierz, Kolbuszowa, Tarnów po Kraków); cesto, geba, zeby – zaob // zob, reka – raok // rok, pieć – piaoty // pioti, przy czym różnica w barwie obu samogłosek po zatracie nosowości zostaje zachowana (samogłoska przednia ę > e, samogłoska tylna ą > ao lub o). Denazalizację notuje się także często w jednonosówkowym pasie beskidzko-karpackim, tj. z jedną nosówką -ą, powstałą ze zlania się obu nosówek ę)(ą, która po odnosowieniu brzmi jak o, np. sok = sęk, zob = ząb, jarzobina, ksiodka, toca = jarzębina, księdza, tęcza; kurcotkło, łobrocki, zoda, gosienice = kurczątko, obrączki, gąsienice; lub jak o pochylone, np. ciouzki, cielouta, grzouda, wougiel = ciężki, cielęta, grzęda, węgiel; wouwóz, bouk, jaszczoub, kout, rzoudki = wowóz, bąk, jastrząb, ką, rządki. Trzy wyspy małopolskich gwar jednonosówkowych, w których zachodzi również odnosowienie, obejmują: 1) obszar na granicy ze Śląskiem (między Jaworzniem a Oświęcimem); 2) obszar na północ i wschód od Żywca (między Żywcem, Wadowicami na północy, Suchą na wschodzie); 3) obszar na południe od Myślenic po Limanową. Tendencja do przechodzenia sąsiadujących z nimi gwar do typu jednonosówkowego spowodowała, że jedna nosówka szerzy się poza Limanową w kierunku Nowego i Starego Sącza (na obszarze lachowskiej gwary podegrodzkiej) i także ulega denazalizacji, zarówno w śródgłosie, por. rocznie (zszywały), doby, miota (pieprzowao), świoty = ręcznie, dęby, mięta, święty; ściogajo, zajouce, z|wierzotka, = ściągają, zające, zwierzątka, gałoz = gałęzi; sosiedzi, uwiozoł, wstożki, = sąsiedzi, uwiązał, wstążki, jak i w wygłosie: pieko, suso, modlo sie = pieką, suszą, modlą się (z wyjątkiem N. lp. rzecz. ż., gdzie występuje rozłożona wymowa samogłoski -ą > -om). Odnosowienie wyłącznie przed spółgłoskami szczelinowymi zachodzi na znacznych obszarach północnych i zachodnich Polski (Wielkopolska południowa, Kociewie, okolice Grudziądza, Rypina, Mławy, Niborka): płowouchoł, ksiouszka = powąchał, książka. W wygłosie nosowość ę zanika na całym terenie Polski: robie, siedze, nawet przy szerokiej wymowie ę, np. śl. widza ta krowa; rzadko natomiast zanika nosowość samogłoski tylnej -ą (poza obszarem beznosówkowym), np. s koso, chodzo, robio = z kosą, chodzą, robią (głównie pogranicze wschodnie i Kresy Wschodnie). Por. Samogłoski nosowe, Samogłoski przed spółgłoskami nosowymi.